

Тема 1. Наука і наукове дослідження у сфері права

1. Поняття та види науки та її місце в системі соціального знання

Поняття науки

Наука — це історично сформована форма пізнавальної діяльності, спрямована на вироблення об'єктивного, системного, доказового знання про закономірності розвитку природи, суспільства та мислення.

У сучасному розумінні наука існує у трьох вимірах:

1. **Як система знань** — структурована сукупність теорій, концепцій, категорій.
2. **Як діяльність** — процес дослідження, постановки проблем, перевірки гіпотез.
3. **Як соціальний інститут** — організована сфера професійної діяльності, що має власну інфраструктуру, норми та механізми верифікації.

Для правової науки особливо важливим є її інституційний вимір, оскільки вона безпосередньо впливає на правотворення, судову практику та формування правової політики.

Види науки

1) За об'єктом дослідження:

природничі;
технічні;
суспільні;
гуманітарні.

Правова наука належить до системи **суспільних наук**, однак має специфіку: вона досліджує нормативну реальність.

2) За рівнем узагальнення:

фундаментальні (формування теоретичних засад);
прикладні (вирішення практичних завдань).

У праві фундаментальні дослідження формують доктрину, прикладні — спрямовані на удосконалення законодавства та правозастосування.

3) За методологічною парадигмою:

класична;
некласична;
постнекласична.

Сучасна юридична наука функціонує в умовах постнекласичної раціональності — із врахуванням ціннісного виміру, міждисциплінарності та соціального контексту.

Місце правової науки в системі соціального знання

Правова наука:

- поєднує нормативний і соціальний вимір;
- перебуває на перетині філософії, соціології, політології, економіки;
- виконує інтегративну функцію в системі регуляції суспільних відносин.

На відміну від соціології, що описує соціальні процеси, правова наука досліджує механізми їх нормативного впорядкування.

Таким чином, вона є не лише галуззю соціального знання, а й інструментом його нормативної трансформації.

2. Категоріальний апарат наукових досліджень у сфері права

Категоріальний апарат — це система базових понять і логічних конструкцій, через які здійснюється наукове пізнання. Для правових досліджень характерні такі групи категорій:

Загальнонаукові категорії

- проблема;
- теорія;
- концепція;
- гіпотеза;
- метод;
- модель;
- система;
- структура;
- функція.

Вони забезпечують логічну організацію дослідження.

Спеціально-юридичні категорії

- право;
- норма права;
- правовідносини;
- правовий механізм;
- правове регулювання;
- правосвідомість;
- правова культура;
- правова доктрина.

Ці категорії формують специфіку юридичного наукового мислення.

Теоретико-методологічні категорії правової науки

- нормативність;
- легітимність;
- справедливість;
- верховенство права;
- правова визначеність;
- пропорційність;
- баланс інтересів.

Особливість правових досліджень полягає в тому, що їх категоріальний апарат має не лише описовий, а й оціночний характер.

Роль правової доктрини

Правова доктрина виступає:

- формою систематизації наукових ідей;
- інтелектуальним підґрунтям судових рішень;
- орієнтиром для законодавця.

На відміну від позитивного права, доктрина не має формально обов'язкової сили, але може істотно впливати на правозастосування.

3. Нормативне регулювання наукових досліджень у сфері права

Наукова діяльність в Україні має конституційні та законодавчі гарантії.

Конституційні засади

Конституція України гарантує свободу наукової творчості, захист інтелектуальної власності та сприяння держави розвитку науки.

Спеціальне законодавство

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначає:

- правові та організаційні засади функціонування науки;
- статус наукового працівника;
- принципи державної політики у сфері науки.

Закон України «Про вищу освіту» регламентує:

- підготовку докторів філософії;
- освітньо-наукові програми;
- вимоги до акредитації.

Інституційне забезпечення

- Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти — акредитація програм PhD.
- Національна академія правових наук України — координація фундаментальних правових досліджень.
- спеціалізовані вчені ради.

Міжнародний вимір

Політика відкритої науки формується, зокрема, European Commission, що впливає на вимоги до публікацій, грантових досліджень та інтеграції української науки до Європейського дослідницького простору.

4. Сучасні тенденції розвитку правових досліджень

Диджиталізація правової науки

- використання електронних баз судової практики;
- алгоритмічний аналіз правових текстів;
- застосування штучного інтелекту в юридичних дослідженнях;
- розвиток LegalTech.

Інтердисциплінарність

Сучасні правові дослідження дедалі частіше інтегрують:

- економічний аналіз права;
- соціологію права;
- психологію правової поведінки;
- безпекові студії.

Право перестає бути ізольованою нормативною системою та розглядається як елемент складних соціальних процесів.

Європеїзація та глобалізація

- гармонізація законодавства з правом ЄС;
- імплементація *acquis communautaire*;
- транснаціональні правові дослідження;
- міжнародна колаборація та спільні публікації.

Воєнний та трансформаційний контекст України

В умовах воєнного стану правова наука:

- досліджує питання національної безпеки;
- аналізує міжнародне гуманітарне право;
- формує концепції повоєнного відновлення;
- переосмислює баланс прав і безпеки.

Підвищення вимог до якості досліджень

- міжнародна індексація;
- зростання ролі рецензування;
- орієнтація на доказовість;
- розвиток policy-oriented research.